

*Лазнюк Наталія Василівна,  
доцент кафедри теорії держави та права  
Національної академії внутрішніх справ,  
кандидат юридичних наук*

## **ОЗНАКИ НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ АКТІВ**

Основним регулятором суспільних відносин є право, воно формулюється, існує та розвивається в певній формі, що безпосередньо відповідає фундаментальній його ознаці – формальній визначеності. Найпоширенішими формами права більшості правових систем є нормативно-правовий акт, правовий прецедент, нормативно-правовий договір та правовий звичай. Переважання тих, чи інших джерел права в державі залежить від специфіки правової системи, історичних традицій, національних особливостей, рівня правової культури суспільства тощо.

На сучасному етапі розвитку національної правової системи України, незважаючи на стрімке зростання ролі міжнародних договорів та визнання практики Європейського Суду з прав людини, зокрема його прецедентного права, домінуючим джерелом права України виступає нормативно-правовий акт [1].

Як форма права, нормативно-правовий акт з'явився на ранніх етапах розвитку державності, і в більшості країн поступово витиснув правовий звичай і правову доктрину та став основним нормативним регулятором у суспільстві. За словами М.В. Цвіка, з огляду на юридичну форму і зміст, нормативний акт є найбільш досконалим джерелом права. Його відносять до первинних джерел права практично в усіх сучасних державах, найбільшого поширення він набув у країнах романо-германської правової сім'ї [2, с. 191].

Нормативний акт має певні переваги перед іншими джерелами:

він може бути оперативно виданий і змінений у будь-якій своїй частині, що дозволяє відносно швидко реагувати на соціальні процеси в суспільстві;

нормативні акти, як правило, відповідним чином систематизовані, що дозволяє легко віднайти потрібний документ для застосування і реалізації;

нормативні акти дозволяють точно фіксувати зміст правових норм, що сприяє проведенню єдиної політики та не допускає довільного тлумачення і застосування норм;

нормативні акти підтримуються й охороняються державою [3, с. 236].

Нормативно-правовий акт є особливим різновидом правового акта, який видається тільки правотворчим державним органом. Він належить до офіційних актів компетентних органів, що виражають волю держави. Звідси його верховенство та офіційність.

Як офіційний акт, в якому міститься воля держави, нормативний

правовий акт повинен:

видаватися в межах компетенції відповідного органу [4, с. 273];

мати документальну форму вираження, передбачену для даного виду актів;

відповідати конституції, іншим законам держави, підзаконним актам вищестоячих органів;

бути офіційно опублікованим та введеним дію [5, с. 173].

Нормативно-правові акти, зважаючи на притаманні їм характерні особливості, слід відрізнити від інших правових актів. Як в теорії, так і на практиці найбільш вивченими є ознаки нормативного акта, що впливають з характеру норми як загального припису.

До цих ознак відносяться: відсутність індивідуально-визначеного адресату, невизначеність числа випадків на які розрахований припис та можливість неодноразового застосування, яке не вичерпує дії припису. Вказані ознаки, в більшості випадків, достатньо ясно відрізняють нормативно-правовий акт як загальний припис від індивідуального акта реалізації правових норм. Проте, як показує практика систематизації, не всяке правове положення загального характеру є нормативно-правовим актом. Тому необхідно використовувати й інші критерії, що відрізняють його від решти приписів загального, але не правотворчого характеру [2, с. 93].

Нормативно-правовий акт встановлює загальний, але достатньо визначений критерій поведінки. Якщо у приписах того, чи іншого акта містяться загальні вказівки, які не встановлюють певного, об'єктивного критерію поведінки осіб, то навряд чи можна вважати виконаним завдання правового регулювання окремого виду відносин [6, с. 293].

Варто зазначити, що мають місце випадки, коли загальні вказівки про необхідність проведення організаційних заходів, зафіксовані в актах державних органів, видають за правові норми. Такі розпорядчі приписи часто звернуті до широкого кола виконавців та мають на меті здійснення неодноразових дій. Вони є однією з форм організаційного керівництва, не встановлюють певну міру поведінки і тому не можуть розглядатися як нормативні. Їх основним завданням є організація виконання вже встановлених у нормативно-правових актах правил, чи конкретних завдань.

Часто за нормативні приймаються акти і приписи загального характеру щодо здійснення нагляду та контролю за виконанням правових норм, чи конкретних завдань, що видаються в результаті перевірки виконання законів, указів, чи постанов та адресовані до певного кола державних органів, для них характерні такі формулювання, як: «прийняти заходи щодо посилення контролю за правильним застосуванням закону (указу, постанови)», «посилити нагляд за правильним та однаковим застосуванням» даного указу чи постанови.

Такі акти, за своїм призначенням, спрямовані на усунення порушень раніше встановлених норм та недоліків їх застосування.

Фундаментальна ознака, що характеризує зміст нормативно-правових актів, полягає в тому, що вони приймаються в результаті процесу правотворчості. Правотворчість – форма владної діяльності уповноважених

суб'єктів (перш за все держави), спрямованої на утворення нормативно-правових актів, за допомогою яких у чинну юридичну систему запроваджуються, змінюються чи скасовуються правові норми [4, с. 274]. Цим вони відрізняється від актів, які не мають ознак нормативності та які приймаються з метою здійснення конкретних заходів та розраховуються на одноразове застосування.

У Конституції України визначено перелік форм нормативно-правових актів для кожного суб'єкта правотворчої діяльності, їх ієрархічне підпорядкування, межі повноважень зазначених суб'єктів та порядок дії в часі, просторі та по колу осіб. Крім того, важливою особливістю нормативно-правових актів є їх обов'язкова публікація в офіційних спеціальних виданнях з відповідністю автентичності тексту офіційному зразку. В Україні закони публікуються у «Відомостях Верховної Ради України», газетах «Голос України» та «Юридичний вісник України»; постанови Кабінету Міністрів – у збірниках постанов уряду України та газеті «Урядовий кур'єр»; закони і підзаконні акти – у часописі «Офіційний вісник України» [7].

Нормативно-правовий акт має певний предмет правового регулювання та діє у відповідній сфері суспільних відносин. Це досягається за допомогою різних способів – шляхом встановлення правових норм, виникнення, зміни та припинення правовідносин, визнання, створення і зміни юридичного стану, за допомогою забезпечення реалізації правових норм, правового захисту законних інтересів [8, с. 15].

Дія нормативно-правового акта, як правило, безстрокова, тобто до моменту його скасування компетентним органом. У виняткових випадках термін чинності вказується в самому акті. Дія нормативно-правового акта розповсюджується на конкретну територію (всю державу, її частину, окрему установу тощо) [6, с. 293]. Нормативно-правові акти розраховані на багаторазове застосування, тому їх дія не вичерпується одноразовим виконанням.

Правила поведінки, що містяться у нормативно-правовому акті носять загальнообов'язковий характер для всіх, кому він адресований. Ігнорування правових актів, їх порушення, перешкоджання реалізації актів є порушеннями законності та недопустимі. Вони тягнуть застосування різних способів відновлення «балансу актів», їх юридичної сили та авторитету, з одного боку, застосування заходів дисциплінарної, адміністративної, матеріальної, кримінальної відповідальності до винних осіб – з іншого. Словом, юридичний захист правового акта служить його міцною гарантією [8, с. 15].

На відміну від нормативного правового акта, акти нормативного тлумачення та роз'яснення закону не повинні містити нових правових норм. Їх основне завдання не встановлювати нові положення, а розтлумачувати існуючі в межах наданої компетенції. У процесі тлумачення встановлюється зміст норми права, її основна мета і соціальна спрямованість, можливі наслідки дії певного акта, виявляються суспільно-історичні обставини його прийняття, умови, у яких відбувається тлумачення, тощо [9, с. 249].

Також цілком доцільно та необхідно розрізняти не тільки загальні та

індивідуальні акти, але й категорії актів, які відповідають формам здійснення державних функцій, тобто акти правотворчості, оперативного виконання, юрисдикції та нагляду (контролю).

Важливою ознакою нормативно-правового характеру актів та окремих їх статей (пунктів) є обов'язковість норм, які підкріплені можливістю застосування заходів державного примусу для забезпечення виконання обов'язку чи захисту суб'єктивного права.

Цією ознакою нормативно-правові акти відрізняються не тільки від неюридичних актів суспільних установ, чи моральних норм, але й від звернень, закликів, заяв.

Кожен нормативно-правовий акт володіє юридичною силою, якою наділяється орган що його видав в механізмі держави та самого документа в системі законодавства.

Варто зазначити, що нормативно-правові акти носять офіційний характер, який полягає в його виданні від імені органу, організації або держави. Повноваження названих суб'єктів приймати правові акти зумовлюється Конституцією, законом, положенням та статутним актом. Звідси впливає важливе правило про видання кожним суб'єктом тільки тих видів актів, які за ним закріплені. Нерідко ж на практиці державні органи довільно обирають форму правового акта і порушують тим самим законність [8, с. 14].

Саме нормативний акт, а не будь-які інші юридичні джерела, більш всього пристосований до постійного оновлення діючого права у відповідності з об'єктивними потребами суспільства. З його допомогою досягається найбільш точний вираз норм права, що є юридичним ґрунтом, базою законності.

Нормативний акт здатен бути найточнішим джерелом (формою) права лише при умові високої юридичної техніки та постійної систематизації. В іншому випадку буде важко безпомилково та швидко орієнтуватися в діючому праві, яке втілене в нормативно-правових актах [6, с. 294].

На підставі вищезазначеного та з урахуванням наукових підходів до цього питання вітчизняних та зарубіжних вчених-юристів визначимо основні ознаки нормативно-правового акта:

- приймається або санкціонується уповноваженими органами держави (правотворчими органами) або народом (через референдум) та носить офіційний характер;

- завжди містить нові норми права або змінює (скасовує) чинні, чітко формулює зміст юридичних прав і обов'язків, містить правила поведінки загального характеру;

- приймається з дотриманням певної процедури;

- має форму письмового акта-документа і точно визначені реквізити, що дозволяють виділити його з багатьох інших правових актів (найменування акта, назву видав органу, дату прийняття, номер, підпис відповідної посадової особи тощо);

- публікується в офіційних спеціальних виданнях з обов'язковою відповідністю автентичності тексту офіційного зразка;

- є обов'язковим для виконання, забезпечується системою державних

гарантій, у тому числі й примусовими засобами;

володіє певною юридичною силою в залежності від місця акта в системі нормативно-правових актів та рівня органу що його видав;

може бути оперативно виданий і змінений у будь-якій своїй частині, що дозволяє відносно швидко реагувати на соціальні процеси у суспільстві;

нормативно-правові акти, як правило, відповідним чином систематизовані, що дозволяє легко віднайти потрібний документ для застосування та реалізації;

має внутрішню структуру – розділи, глави, статті, частини статей, які містять норми права;

входить в єдину ієрархію нормативно-правових актів, займає в ній своє місце, взаємопов'язаний з іншими нормативно-правовими актами;

має певний предмет регулювання у відповідній сфері суспільних відносин;

діє протягом певного терміну (що вказується в самому акті, або безстроково до його скасування компетентним органом), розрахований на багаторазове застосування, його дія не вичерпується одноразовим виконанням;

охоплює своєю дією конкретну територію (всю країну, її частину, окрему установу тощо).

#### **Список використаних джерел**

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 06.03.2019).

2. Загальна теорія держави і права: підруч. / За ред. М. В. Цвіка, О. В. Петришина. Харків: Право, 2009. 584 с.

3. Кельман М. С., Мурашин О. Г. Загальна теорія держави і права: підруч. Київ: Кондор, 2006. 477 с.

4. Общая теория государства и права: курс лекций / А. Ф. Вишнеvский и др. / Под общ. ред. А. Ф. Вишнеvского. Минск: Тесей, 1998. 576 с.

5. Осауленко О. І. Загальна теорія держави і права: навч. посіб. Київ: Істина, 2007. 336 с.

6. Скакун О. Ф. Теорія держави і права: підруч. / Перекл. з рос. Харків: Консум, 2006. 656 с.

7. Указ Президента України «Про порядок офіційного оприлюднення нормативно-правових актів та набрання ними чинності» від 10 червня 1997 р. № 503/97. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/503/97> (дата звернення: 06.03.2019).

8. Тихомиров Ю. А., Комелевская И. В. Правовые акты: учеб.-практ. пособ. Москва: Юридический колледж МГУ, 1995. 162 с.

9. Комаров С. А. Общая теория государства и права: учеб. Изд. 7-е, перераб. и доп. СПб: Питер, 2004. 512 с.

10. Мазур М. В. Акти органів судової влади як джерело конституційного права України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02. Харків, 2009. 20 с.

11. Вильнянский С. Лекции по советскому гражданскому праву. Харьков: Изд-во Харьковского ун-та, 1958. 339 с.

12. Авдюков М. Г. Принцип законности в гражданском судопроизводстве. Москва : Изд-во МГУ, 1970. 204 с.є

*Мозоль Наталія Іванівна,  
професор кафедри теорії держави та права  
Національної академії внутрішніх справ,  
кандидат юридичних наук, доцент*

## **ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ**

У формуванні української правової системи простежуються загальні закони, становлення і розвитку національних правових систем. Водночас наявні певні особливості, що вирізняють специфіку української правової системи [1].

Проголошення Незалежності Україна мало безпосередній вплив на становлення і розвиток правової системи України з урахуванням сучасних реалій її розвитку. Однак відсутність цілісної фундаментальної правової теорії, наукової обґрунтованої політики, стратегії і тактики законотворчості та правотворення в цілому обумовлює їх епізодичний характер, несистематичність і непослідовність. За таких умов відбувається експериментальне вирішення надзвичайно складних суспільних правових проблем.

Непрофесійний підхід у вирішенні питання формування національної системи права є призводить до результатів, протилежних очікуванім. Надмірна диференціація системи права в Україні спричиняє недосконалість і незбалансованість як окремих галузей права, так і системи права в цілому.

Окремі аспекти проблеми розвитку правової системи України висвітлені у працях С. Алексєєва, А. Венгеров, О. Зайчук, М. Кравчук, М. Матузова, М. Марченко, Ю. Оборотова, Н. Оніщенко та інших учених-правознавців.

Модернізація національної правової системи в Україні передбачає комплексний вплив на структурні компоненти правової системи: інституційну, нормативну, ідеологічну, функціональну, інфраструктурну та результативну підсистеми та їх елементи [4, с. 436]. Формування сучасної правової системи України має на меті не тільки трансформувати національну правову систему, але й виробити її структурні частини у відповідності з правовими здобутками людства в цілому та європейськими стандартами зокрема, що дозволить правовій системі України зайняти чільне місце серед європейських правових систем.

Таким чином, для створення національної правової системи України, важливо водночас зважати як на досвід найбільш розвинених зарубіжних країн, так і на власні історичні напрацювання щодо розвитку теорії національної правової системи.

Загальне визнання міжнародних стандартів обумовлює зобов'язання для всіх держав погодитися на міжнародний контроль за додержанням цих стандартів у національній правовій системі. Україна ратифікувала: Міжнародну